

تاریخ دریافت: ۱۳۸۸/۱۲/۱۵

تاریخ پذیرش: ۱۳۸۹/۰۵/۱۴

تحلیلی بر تغییر و تحولات شاخص‌های توسعه نمونه موردی شهرستان‌های استان زنجان

فاطمه خلیلی

دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری - دانشگاه آزاد اسلامی نجف آباد

چکیده

تحولات آنان در شهرستان‌های استان زنجان نسبت به یکدیگر و همچنین نسبت به کل کشور در یک دهه آماری (۷۵-۸۵) با در نظر گرفتن ۳۲ شاخص که از شاخص‌های مهم در توسعه ناحیه‌ای محسوب می‌شوند، مورد بررسی و تحلیل قرار گیرند. مقایسه انجام گرفته بیانگر آن است که بیش از ۷۵ درصد از شاخص‌ها هنوز از جایگاه مناسبی از نظر رشد و توسعه هم در سطح شهرستان و هم در کل کشور برخوردار نیستند و به طور کلی بیانگر عقب ماندگی زیر بناها یا شاخص‌های انسانی توسعه و رشد در این شهرستان‌ها است.

بررسی و شناخت وضعیت نواحی، قابلیت‌ها و تنگناهای آن در برنامه ریزی ناحیه‌ای از اهمیت بسزایی برخوردار است. کاهش نابرابری در بهره‌مندی از منابع، دست آوردها و امکانات جامعه، یکی از مهمترین معیارهای اساسی توسعه به شمار می‌رود. مفهوم توسعه علاوه بر رشد در همه جهات، توزیع متعادل را نیز در برمی‌گیرد.

شناخت شهرستان‌های کشور و بررسی میزان توسعه یافتگی آنان، موجب بررسی وضعیت کنونی آنان شده و ضمن شناخت نقاط قوت و ضعف، کمبودها و توان‌ها، سبب توجه بهتر و مناسب‌تر به آنان می‌گردد. این امر همچنین می‌تواند سبب موفقیت برنامه ریزی‌های ناحیه‌ای و منطقه‌ای گردد.

کلمات کلیدی: شاخص، توسعه، ناحیه، طولی و عرضی ایزارد، شهرستان.

برای تحقق این امر لازم است ابتدا ناحیه مورد مطالعه به خوبی شناخته شده و شاخص‌های به جا و مناسب انتخاب گردند. آمار و اطلاعات دقیق و صحیح به دست آورده شده و در آخر راه‌حل‌ها و راهبردهای مناسب و منطقی جهت نیل به اهداف مورد نظر بررسی گردند.

امروزه کشورهای در حال توسعه به منظور تقویت زیر بناهای اقتصادی خود، رهایی از وابستگی، ایجاد تعادل منطقه‌ای و در نهایت نیل به توسعه پایدار، نیازمند شناسایی امکانات و منابع کشورشان می‌باشند. (بختیاری، ۱۳۸۰: ۳) از این رو بررسی و شناخت وضعیت مناطق و نواحی، قابلیت‌ها، محدودیت‌ها، فرصت‌ها، تهدیدها و تنگناها در برنامه‌ریزی ناحیه‌ای از اهمیت بسزایی برخوردار است. (ابراهیم زاده و دیگران، ۱۳۸۹: ۸). با نگاهی عمیق و همه جانبه به مسایل

روش‌های متفاوتی برای بررسی و تجزیه و تحلیل نواحی مختلف وجود دارد که می‌توان از آنها برای برنامه ریزی آن نواحی استفاده نمود. در این مقاله تلاش شده است که با استفاده از روش طولی و عرضی ایزارد^۱ شاخص‌های توسعه و

ناحیه‌ای (منطقه‌ای) می‌توان در پی انتظام کانون‌های زیستی در فضای ملی و به تعبیری دیگر در پی فراهم ساختن بهترین شرایط زیستن بود. شهرها به عنوان نظام‌های پویا و در عین حال پیچیده که کنترل اغلب امور اقتصادی و اجتماعی هر منطقه را دارا هستند در فرایند توسعه اقتصادی، اجتماعی و ساختار فضایی پهنه سرزمین، نقش تعیین کننده‌ای دارند. (ایزدی، ۱۳۷۴). به طور کلی هدف از توسعه بهبود شرایط کلی زندگی مردم است. در هر کشوری اقشار خاصی از مردم هستند که وضعیت زندگیشان به مراتب بهتر از دیگران است. از این رو توسعه باید بیشترین توجه خود را به کسانی معطوف دارد که سطح زندگیشان مطلوب نیست.

طرح مسئله

برنامه ریزی کوششی است که در جهت انتخاب بهترین برنامه‌ها برای رسیدن به هدفهای مشخص صورت می‌گیرد (شیعیه، ۱۳۶۹: ۸۵)، به عبارت دیگر برنامه ریزی برای تبدیل وضع موجود به وضع مطلوب است و هدف آن توسعه و عمران است. (تقوایی و رضانی، ۱۳۸۴: ۴۸). برنامه ریزی شهری به شکل معمول و متعارف معنی محدودتر و دقیق‌تری دارد. یعنی به برنامه ریزی با یک عنصر فضایی یا جغرافیایی اشاره دارد که در آن هدف کلی تمهید یک ساختار فضایی از فعالیتها است که به نحوی، از شکل موجود بدون برنامه ریزی بهتر است. (هال، ۱۳۸۱: ۵).

توسعه در اصطلاح عام به معنی شکفتگی تدریجی، بارزتر شدن اجزای هر چیز و رشد چیزی است که وجود دارد. (پاپلی یزدی و رجبی سناجردی، ۱۳۸۲: ۱۸). مفاهیم، تعاریف و نظریات متعددی برای توسعه عنوان شده و می‌شود؛ ولی این نکته قابل تأمل است که بسیاری از نظریات و مفاهیم مطروحه در این باب متعلق به محققین و نظریه پردازان غربی است و بعضاً نه تنها با شرایط و ساختار داخلی کشورهای جهان سوم متناسب نبوده و برای حل مشکلات آنها کارساز واقع نشده، بلکه به نحوی جنبه کنترل و مهار جریان دگرگونی و تحول را

در این کشورها در راستای تأمین منافع دولتهای غربی داشته است (فنی، ۱۳۸۲: ۱۴). اما به نظر میسر توسعه یک مفهوم متعالی است که دارای خصوصیات فرهنگی است و هدف از توسعه رسیدن به ارزش‌های انسانی و فرهنگی است. از این رو توسعه دارای پویایی است که به ارزش‌های موجود مرتبط می‌شود. توسعه چیزی است که زندگی همه ما را به شکلی تحت تأثیر قرار می‌دهد و هدف آن بهبود کیفیت زندگی مردم است. (ارمغان، ۱۳۸۶: ۵)

به طور کلی توسعه به معنای تلاش برای بهبود زندگی، همزاد تاریخ بشری است. اما توسعه به مفهوم امروزی آن که بیشتر یک مفهوم مقایسه‌ای است، از جمله مفاهیمی است که بیش از هر موضوع دیگری در نیم قرن اخیر مورد بحث محافل مختلف قرار گرفته است (جیروند، ۱۳۶۷: ۱۲).

شناخت بهتر و دقیق‌تر از وضعیت مکان‌های جغرافیایی در زمینه‌های مختلف در سطوح متفاوت منوط به در دسترس داشتن اطلاعات کامل و پردازش شده از مکان‌های مورد نظر است. برای نیل به این مهم، از یک سری شاخص‌های ترکیبی اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، آموزشی، بهداشتی و غیره استفاده می‌شود. این شاخص‌های ترکیبی می‌توانند سطحی از آسایش و رفاه و رشد و توسعه مکان‌های جغرافیایی را بر اساس معیارهای انتخاب شده نشان دهند (کلاتری، ۱۳۸۰: ۱۱۱).

برای سنجش میزان توسعه یافتگی نواحی مختلف یک کشور روشهای گوناگونی وجود دارد که هر یک معایب و محاسنی دارند. وجود آمار و ارقام و شاخص‌های متعدد و پراکنده در موارد بسیاری زمینه سردرگمی و تردید در امر شناسایی نواحی و میزان توسعه یافتگی آنها را فراهم می‌کند؛ از این رو ترکیب منطقی آنها برای تسهیل در امر تصمیم‌گیری لازم و ضروری می‌نماید. البته هر گونه ادغام باید بر اساس ضوابط علمی و رعایت نکات لازم انجام پذیرد که شاخص را به اندازه کافی گویا و معنا دار سازد. (حسین زاده دلیر، ۱۳۸۴: ۱۵۲)

نموده و با رسم نمودار میزان توسعه را در طی این دو دوره بررسی می‌نماید. هر نمودار از چهار قسمت تقسیم شده است. قسمت اول نشان دهنده بالا بودن شاخص‌ها در سطح شهرستان و در عین حال کمتر بودن آن در سطح کشور است. ناحیه دوم نشانگر بالا بودن شاخص‌ها هم در سطح شهرستان و هم در سطح کشور می‌باشد. قسمت سوم بیانگر پایین بودن شاخص‌ها هم در سطح شهرستان و هم در سطح کشور است و در نهایت ناحیه چهارم نشانگر آن است که رشد شاخص‌ها نه بالاتر از متوسط شهرستان و نه پایین از متوسط کشور است. در نمودار مورد نظر زاویه α ترسیم می‌شود که ممکن است مساوی، کوچکتر یا بزرگتر از ۴۵ درجه باشد. این زاویه نشانه همترازی بودن توسعه است.

تجزیه و تحلیل شاخص‌های مورد مطالعه با تکنیک ایزارد در دهه‌های آماری ۷۵ و ۸۵ به تفصیل در مقاله بیان شده است.

اهمیت و ضرورت

یک ناحیه هر اندازه که از امکانات و توسعه برخوردار باشد، هنوز هم جهت نیل به اهداف و رسیدن به بالاترین درجه توسعه یافتگی نیازمند برنامه‌ریزی و ارائه طرح‌ها و برنامه‌های مختلف است. زیرا بدون برنامه مدون و متناسب با نیازهای ناحیه در آینده، تنها به حال توجه شده و از ارائه برنامه برای آینده غافل مانده‌ایم. از آنجا که استان زنجان یکی از استانهای نزدیک به مرکز کشور است، لذا اهمیت و ضرورت برنامه‌ریزی برای این ناحیه به شدت احساس می‌شود.

برنامه‌ریزی ناحیه‌ای، روندی است برای بهره‌ور سازی و آرایش منطقی، حفظ تعادل، توازن و هماهنگی بین جمعیت و تأسیسات اقتصادی و اجتماعی ایجاد شده و جلوگیری از بروز عدم تعادل و بازبایی تخریبی و منفی در فضای سرزمین. (آسایش و استعلاجی، ۱۳۸۲: ۴۹) لذا اهمیت برنامه‌ریزی برای چنین مناطقی به شدت احساس می‌شود. توجه به رهیافت تعادل و توازن منطقه‌ای، کاهش ناهمگونی و نابرابری‌های

برنامه‌ریزی ناحیه‌ای تدوین برنامه برای ناحیه‌ای کوچکتر از یک منطقه است و این منطقه می‌تواند به کوچکی یک شهرستان و یا به بزرگی یک استان باشد. (آسایش، ۱۳۸۵: ۵۹)؛ به عبارت بهتر برنامه‌ریزی ناحیه‌ای فرایندی است در جهت هدایت و انطباق برنامه‌ها و نحوه اجرای آنها با نیازها و امکانات ناحیه و بعلاوه افزایش میزان مشارکت مردم در برنامه‌ریزی و زمینه‌سازی در جهت نوآوری و خلاقیت و ابداع و ابتکارات مردم در امر توسعه (همان: ۶۳)

از جمله معیارهای بسیار متداول در توسعه منطقه‌ای و یا ناحیه‌ای، طبقه‌بندی یا سطح بندی نواحی یا شهرستان‌های کشور بر اساس میزان برخورداری از شاخص‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، بهداشتی و کالبدی است. بر اساس این معیار مناطق، نواحی یا شهرستان‌ها به سه دسته توسعه یافته یا برخوردار، نیمه توسعه یافته یا نیمه برخوردار و محروم یا نا برخوردار سطح بندی می‌شوند. اهمیت این سطح بندی آن است که با شناخت تنگناها و قابلیت‌ها و سطوح توسعه نواحی، می‌توان سطح زندگی مردم یک ناحیه را به خوبی نشان داد و از طرف دیگر به ارائه طرح‌ها و برنامه‌هایی جهت کاهش محرومیت آن نواحی پرداخت. اما از آنجا که تفاوت‌های ناحیه‌ای دارای جنبه‌های مختلفی است، به طوری که برخی از نواحی ممکن است از لحاظ بهداشت و مسکن وضعیت مناسبی داشته باشند ولی برخی دیگر به لحاظ اقتصادی و اجتماعی عقب مانده باشند؛ از این رو می‌توان برای تشخیص سطح توسعه یافتگی و تفاوت و نابرابری‌های ناحیه‌ای یا شهرستانی از شاخص‌های مختلفی استفاده کرد (زیاری و جلالیان، ۱۳۸۷: ۷۸).

در این مقاله همانگونه که اشاره شد با استفاده از تکنیک ایزارد درجه توسعه یافتگی در شهرستان‌های استان زنجان در دو دهه زمانی بین کشور و شهرستان مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. شاخص‌های مورد نظر انتخاب شده و در دو دوره آماری (۷۵-۸۵) جداگانه تشکیل شده‌اند. با استفاده از درصدگیری روی محورهای عمودی و افقی آمارها را وارد

توسعه یافته، واحدهای فقیر و عقب مانده در جوار و حاشیه نواحی خیلی پیشرفته به چشم می‌خورند (آسایش، ۱۳۸۵: ۶۰).
 با توجه به مطالب گفته شده باید توجه داشت که برنامه‌ریزی ناحیه‌ای هنوز آن چنان که باید در کشور ما مورد توجه جدی قرار نگرفته و به تبع آن در استان‌های مختلف کشور نیز این امر جایگاه مناسبی پیدا نکرده است و در استانی مانند استان زنجان این امر به وضوح احساس می‌شود. البته طرح‌های جامع توسعه همانند سایر استانها در این استان نیز انجام گرفته اما آنچنان که باید جوابگوی نیازهای مردم و منطقه نبوده است. لذا می‌توان گفته برنامه‌ریزی ناحیه‌ای از لحاظ تاریخی، سابقه چندانی در این استان ندارد. این پژوهش بر آن است که تا حدودی موانع و مشکلات و تنگناهای شهرستان‌های این استان را به صورت مقایسه‌ای نشان دهد.

اهداف تحقیق

به طور کلی اهداف پژوهش حاضر را می‌توان به صورت زیر برشمرد:

- ۱- آشنایی با میزان توسعه یافتگی و عقب ماندگی شهرستان‌های استان
- ۲- نشان دادن روند تغییرات شاخص‌های توسعه در استان طی دهه ۷۵-۸۵
- ۳- ارائه راهکارها و راه حل‌های مناسب جهت رفع مشکلات و کمبودها در شهرستان‌های استان

به طور کلی از آنجا که روش ایزارد با مقایسه طولی و عرضی در دو دوره مختلف زمانی، بین منطقه و زیر منطقه و یا بین شهرستان و کل کشور، وضعیت اقتصادی ناحیه را تشریح می‌کند، هدف ما نیز از این پژوهش مقایسه مناطق و زیر مناطق خواهد بود.

معرفی شاخص‌های مورد بررسی

استان زنجان در سال ۷۵ دارای ۴ شهرستان می‌باشد اما در سال ۸۵ شهرستان تاکستان از این استان جدا شده و جزء استان قزوین گردیده است. (سالنامه آماری استان زنجان سال ۷۵ و

منطقه‌ای و بخشی، سیاستگذاری و برنامه‌ریزی منطقه‌ای برای توزیع هدف‌هایی که بر حسب ویژگی‌های ساختاری، امکانات و محدودیت‌های هر منطقه تغییر می‌کنند، مستلزم مطالعه و شناخت اهمیت خصوصیات هر منطقه با توجه به جایگاه آن در کل سیستم منطقه‌ای می‌باشد. علمای توسعه شکاف عظیم درآمدی بین طبقات پایین و بالای جامعه در کشورهای در حال توسعه را نه تنها به عنوان یک مزیت اقتصادی نمی‌دانند، بلکه آن را مانعی بر سر راه رشد و توسعه اقتصادی ذکر می‌کنند. (زوربهان، ۱۳۷۸: ۴۳).

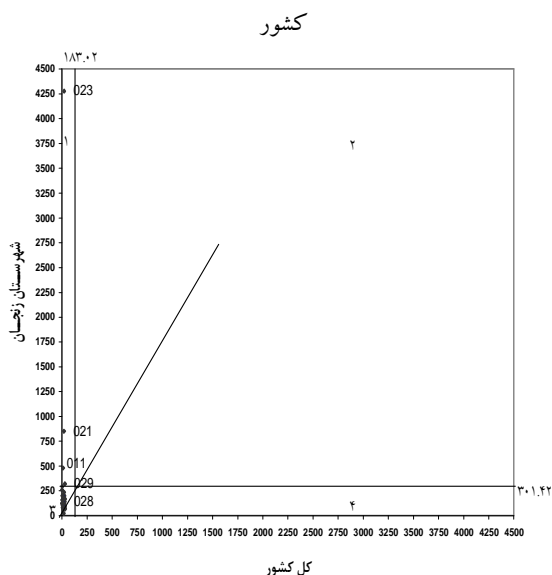
برای این امر می‌توان دلایل ذیل را بر شمرد:

- ۱- عدم استفاده مناسب و بهینه از سرمایه، نیروی انسانی و عوامل تولید
 - ۲- عدم همکاری ارگان‌های مرتبط در امر برنامه‌ریزی
 - ۳- نبود مشارکت آزادانه مردم در توسعه
 - ۴- بازسازی ناحیه و منطقه
 - ۵- تعدیل اختلاف بین مناطق
 - ۶- استفاده صحیح از منابع محدود ناحیه‌ای و حداکثر بهره‌برداری از توانهای محیطی
- با نگاهی کلی به موارد ذکر شده می‌توان گفت که در استان زنجان کمتر به پایه‌های توسعه توجه شده و لزوم توجه به تفاوت‌ها و بازنگری کلی به وضوح احساس می‌شود. در این پژوهش سعی شده تا با تحلیل شهرستان‌های این استان، تفاوتها تا حدودی بیان شوند.

پیشینه تحقیق

از عمر برنامه‌ریزی ناحیه‌ای بیش از نیم قرن نمی‌گذرد اما علت اصلی گسترش سریع برنامه‌ریزی ناحیه‌ای به ویژه در کشورهای در حال توسعه، این بوده است که بعد از چند دهه تجربه برنامه‌ریزی ملی و متمرکز، در عمل مشاهده شد که برنامه‌ریزی ملی و بخشی در اکثر موارد جوابگوی احتیاجات ناحیه نمی‌باشد. به همین جهت در بسیاری از کشورهای جهان، چه توسعه یافته و چه در حال توسعه و چه کمتر

نمودار (۱): نمودار طولی و عرضی ایزارد شهرستان زنجان و کل

۸۵). لذا در این مقاله تنها سه شهرستان زنجان، ابهر و خدابنده که هم در سال ۷۵ و هم در سال ۸۵ جزء استان زنجان بوده‌اند بررسی گردیده است. در این پژوهش مقایسه شهرستانهای استان مطابق جداول شماره ۱ و ۲ با توجه به شاخص‌های ذیل انجام شده است.

جدول (۱): شاخصهای مورد مطالعه

کد	نام آیتیم	کد	نام آیتیم
۰۱	جمعیت	۰۱۷	تعداد دفتر پستی
۰۲	تعداد مدارس ابتدایی	۰۱۸	تعداد باجه پستی
۰۳	تعداد مدارس راهنمایی	۰۱۹	تعداد آژانس پستی
۰۴	تعداد مدارس متوسطه	۰۲۰	تعداد صندوق پستی
۰۵	تعداد مراکز تربیت معلم	۰۲۱	تعداد مشترکین تلفن
۰۶	تعداد بیمارستان	۰۲۲	تعداد تلفن همگانی
۰۷	تعداد تخت بیمارستانی	۰۲۳	تعداد تلفن راه دور
۰۸	تعداد مراکز بهداشتی	۰۲۴	تعداد حمام
۰۹	تعداد آزمایشگاه طبی	۰۲۵	تعداد ایستگاه آتش نشانی
۰۱۰	تعداد مراکز رادیولوژی	۰۲۶	تعداد ماشین دفع زباله
۰۱۱	تعداد مراکز فیزیوتراپی	۰۲۷	تعداد هتل
۰۱۲	تعداد داروخانه	۰۲۸	تعداد بانک
۰۱۳	تعداد پزشک	۰۲۹	تعداد کتابخانه
۰۱۴	تعداد دندان پزشک	۰۳۰	تعداد سینما
۰۱۵	تعداد داروساز	۰۳۱	تعداد واحد صنعتی
۰۱۶	تعداد اداره پست	۰۳۲	تعداد شاغلین صنعتی

راهنما
 مرکز استان
 مرکز شهرستان
 مقیاس: ۱:۱۰۰۰۰۰۰
 مأخذ: سایت سازمان هواشناسی کل کشور

نقشه استان زنجان

جدول (۲): تعداد و درصد شاخص‌ها در هر شهرستان

کد	شاخص	تعداد و درصد شاخص‌های شهرستان زنجان			تعداد و درصد شاخص‌های شهرستان ابهر			تعداد و درصد شاخص‌های شهرستان خدابنده			تعداد و درصد شاخص‌های کل کشور		
		۷۵	۸۵	درصد	۷۵	۸۵	درصد	۷۵	۸۵	درصد	۷۵	۸۵	درصد
۰۱	جمعیت	۱۷۵۳۷۵	۴۵۴۶۱۶	۲۵۹,۲۳	۲۰۰۳۰۵	۱۶۱۲۵۷	۸۰,۵۱	۱۶۳۰۶۸	۱۶۴۸۶۴	۱۰۱,۱۰	۵۳۲۶۱۸۱۴	۶۱۸۷۳۹۳۲	۱۱۶,۱۷
۰۲	تعداد مدارس ابتدایی	۲۸۷	۳۵۷	۱۲۴,۳۹	۸۹	۱۵۰	۱۶۸,۵۴	۱۲۶	۲۶۹	۲۱۳,۴۹	۴۴۷۲۶	۸۱۴۲۶	۱۸۲,۰۶
۰۳	تعداد مدارس راهنمایی	۱۱۷	۱۸۵	۱۵۸,۱۲	۴۴	۹۷	۲۲۰,۴۵	۶۰	۲۰۰	۳۳۳,۳۳	۲۲۴۴۵	۴۹۱۴۰	۲۱۸,۹۴
۰۴	تعداد مدارس متوسطه	۵۴	۱۵۸	۲۹۲,۵۹	۲۲	۸۳	۳۷۷,۲۷	۷	۹۶	۵۶۴,۷۱	۱۰۴۲۳	۵۴۵۸۶	۵۲۳,۷۱
۰۵	تعداد مراکز تربیت معلم	۰	۲	۲۰۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۶۶	۵۹	۸۹,۳۹
۰۶	تعداد بیمارستان	۴	۵	۱۲۵	۱	۲	۲۰۰	۰	۱	۱۰۰	۶۵۰	۷۴۵	۱۱۴,۶۲
۰۷	تعداد تخت بیمارستانی	۵۸۹	۹۴۴	۱۶۰,۲۷	۱۴۸	۱۷۰	۱۱۴,۸۶	۰	۹۶	۹۶۰۰	۸۴۹۲۹	۱۰۳۰۷۸	۱۲۱,۳۷
۰۸	تعداد مراکز بهداشتی	۴۶	۴۸	۱۰۴,۳۵	۱۸	۲۵	۱۲۸,۸۹	۱۴	۲۰	۱۴۲,۸۶	۳۷۱۵	۷۹۳۹	۲۱۳,۷
۰۹	تعداد آزمایشگاه طبی	۳۱	۲۵	۸۰,۶۵	۱۱	۱۳	۱۱۸,۱۸	۱	۵	۵۰۰	۲۳۳۹	۴۰۹۴	۱۷۵,۰۳
۰۱۰	تعداد مراکز رادبولوژی	۷	۱۴	۲۰۰	۴	۶	۱۵۰	۱	۱	۱۰۰	۱۱۱۸	۲۳۲۹	۲۰۸,۳۲
۰۱۱	تعداد مراکز فیزیوتراپی	۵	۲۴	۴۸۰	۱	۲	۲۰۰	۲	۳	۱۵۰	۷۷۷	۳۴۸۵	۴۴۸,۵۲
۰۱۲	تعداد داروخانه	۳۰	۴۷	۱۵۶,۶۷	۱۱	۱۳	۱۱۸,۱۸	۳	۵	۱۶۶,۶۷	۴۵۰۱	۶۶۵۸	۱۴۷,۹۲
۰۱۳	تعداد پزشک	۱۸۳	۲۲۸	۱۲۴,۵۹	۴۸	۸۶	۱۷۹,۱۷	۲۷	۶۹	۲۵۵,۵۶	۲۴۶۴۲	۳۰۱۷۰	۱۲۲,۴۳
۰۱۴	تعداد دندان پزشک	۲۰	۲۰	۱۰۰	۲	۷	۳۵۰	۴	۵	۱۲۵	۹۷۴۱	۱۴۰۴۴	۱۴۴,۱۷
۰۱۵	تعداد داروساز	۱۶	۲۳	۱۴۳,۷۵	۲	۲	۱۰۰	۱	۱	۱۰۰	۵۲۷۷	۶۷۲۲	۱۲۷,۳۸
۰۱۶	تعداد اداره پست	۱	۱	۱۰۰	۱	۱	۱۰۰	۱	۱	۱۰۰	۲۶۰	۲۵۹	۹۹,۶۱
۰۱۷	تعداد دفتر پستی	۸	۵	۶۲,۵۰	۴	۴	۱۰۰	۰	۳	۳۰۰	۸۷۷	۹۴۳	۱۰۷,۵۳
۰۱۸	تعداد باجه پستی	۳	۰	۳۳,۳۳	۲	۱	۵۰	۰	۰	۰	۳۴۸	۲۴۹	۷۱,۵۵
۰۱۹	تعداد آژانس پستی	۹	۲	۲۲,۲۲	۳	۰	۳۳,۳۳	۱	۱	۱۰۰	۲۰۲۷	۹۲۹	۴۵,۸۳

ادامه جدول (۲)

۰۲۰	تعداد صندوق پستی	۱۶۳	۲۱۴	۱۳۱,۲۹	۵۷	۴۲	۷۳,۶۸	۲۸	۳۵	۱۲۵	۱۲۵۶۵	۱۲۸۴۶	۱۰۲,۲۴
۰۲۱	تعداد مشترکین تلفن	۲۰۰۰۰	۱۶۹۹۵۰	۸۴۹,۷۵	۱۱۰۰۰	۵۹۱۹۲	۵۳۸,۱۱	۱۰۰۰	۳۵۷۵۰	۳۵۷۵	۵۶۱۶۰۷۰	۲۳۵۷۰۰۷۳	۴۱۹,۴۹
۰۲۲	تعداد تلفن همگانی	۳۰۰	۷۰۶	۲۳۵,۳۳	۲۲۴	۱۹۲	۸۵,۷۱	۲۵	۱۵	۶۰	۴۰۰۲۴	۷۶۹۶۴	۱۹۲,۲۹
۰۲۳	تعداد تلفن راه دور	۱۲	۵۱۳	۴۲۷۵	۲	۱۶۹	۸۴۵۰	۲	۴۲	۲۱۰۰	۱۵۳۵۱	۸۴۷۵۹	۵۵۲,۱۴
۰۲۴	تعداد حمام	۱۲	۱۵	۱۲۵	۶	۴	۶۶,۶۷	۳	۳	۱۰۰	۲۰۵۵	۱۲۳۹	۶۰,۲۹
۰۲۵	تعداد ایستگاه آتش نشانی	۲	۴	۲۰۰	۱	۲	۲۰۰	۱	۱	۱۰۰	۳۷۳	۵۱۲	۱۳۷,۲۷
۰۲۶	تعداد ماشین دفع زباله	۳۹	۳۷	۹۴,۸۷	۷	۱۴	۲۰۰	۴	۳	۷۵	۴۰۷۷	۵۶۵۱	۱۳۸,۶۱
۰۲۷	تعداد هتل	۳	۳	۱۰۰	۰	۲	۲۰۰	۱	۱	۱۰۰	۳۳۳۶	۳۸۴۶	۱۱۵,۲۹
۰۲۸	تعداد بانک	۸۹	۱۲۷	۱۴۲,۷۰	۲۶	۴۲	۱۶۱,۵۴	۱۱	۲۰	۱۸۱,۸۲	۶۲۲۴	۹۲۳۶	۱۴۸,۳۹
۰۲۹	تعداد کتابخانه	۵	۱۶	۳۲۰	۲	۱۴	۷۰۰	۱	۱۱	۱۱۰۰۰	۷۷۵	۱۳۲۹	۱۷۱,۴۸
۰۳۰	تعداد سینما	۴	۳	۷۵	۱	۱	۱۰۰	۱	۱	۱۰۰	۳۶۳	۴۳۵	۱۱۹,۸۳
۰۳۱	تعداد واحد صنعتی	۲۰۱	۱۳۸	۶۸,۶۶	۱۹	۵۵	۲۸۹,۴۷	۴	۳	۷۵	۱۶۹۹۵	۳۱۰۱۷	۱۸۲,۵۱
۰۳۲	تعداد شاغلین صنعتی	۷۱۲۹	۱۱۹۰۲	۱۶۶,۹۵	۵۴۱	۶۶۷۲	۱۲۳۲,۲۷	۷۹	۱۶۱۲	۲۰۴۰,۵۱	۶۶۸۶۵۷	۹۹۴۶۴۷	۱۴۸,۷۵
				۳۰۱,۴۲x =			۴۶۹,۷۲x =			۶۹۲,۲۴x =			۱۸۳,۰۲x =

۳- درصد تغییرات در ۲۸ شاخص باقی مانده یعنی رشد

بازرسی شاخص های مورد نظر در شهرستان زنجان با توجه به نمودار شماره ۱ تحلیل شاخص ها در شهرستان زنجان بدین گونه است:

۱- درصد تغییرات در ۴ شاخص یعنی تعداد مراکز فیزیوتراپی (کد ۰۱۱)، تعداد مشترکین تلفن (کد ۰۲۱)، تعداد تلفن راه دور (کد ۰۲۳) و تعداد کتابخانه (کد ۰۲۹) بالاتر از متوسط شاخص های شهرستان و کمتر از متوسط شاخص های کشور بوده است (قسمت اول).

۲- درصد تغییرات در هیچ یک از شاخص ها در مقایسه با متوسط شاخص های کل شهرستان و کشور بالاتر نبوده است (قسمت دوم).

۳- درصد تغییرات ۲۶ شاخص باقی مانده یعنی رشد جمعیت (کد ۰۱)، تعداد مدارس ابتدایی (کد ۰۲)، تعداد مدارس راهنمایی (کد ۰۳)، تعداد مراکز تربیت معلم (کد ۰۵)، تعداد بیمارستان (کد ۰۶)، تعداد تخت بیمارستانی (کد ۰۷)، تعداد مراکز بهداشتی (کد ۰۸)، تعداد آزمایشگاه تشخیص طبی (کد ۰۹)، تعداد مراکز رادیولوژی (کد ۰۱۰)، تعداد مراکز فیزیوتراپی (کد ۰۱۱)، تعداد داروخانه (کد ۰۱۲)، تعداد پزشک (کد ۰۱۳)، تعداد داروساز (کد ۰۱۵)، تعداد اداره پست (کد ۰۱۶)، تعداد دفتر پستی (کد ۰۱۷)، تعداد باجه پستی (کد ۰۱۸)، تعداد آژانس پستی (کد ۰۱۹)، تعداد صندوق پستی (کد ۰۲۰)، تعداد تلفن همگانی کد (۰۲۲)، تعداد حمام عمومی (کد ۰۲۴)، تعداد ایستگاه آتش نشانی (کد ۰۲۵)، تعداد ماشین دفع زباله (کد ۰۲۶)، تعداد هتل (کد ۰۲۷) و تعداد واحدهای صنعتی (کد ۰۳۱) طی سالهای ۷۵-۸۵ کمتر از متوسط شاخص‌های شهرستان و کمتر از متوسط شاخص‌های کل کشور بوده است (قسمت سوم).

۴- درصد تغییرات در هیچ شاخصی در شهرستان ابهر، نه بالاتر از متوسط شاخص‌های شهرستان و نه پایین‌تر از متوسط شاخص‌های کشور بوده است.

در رابطه با این شهرستان باید گفت ۸۱٫۲۵ درصد از کل شاخص‌ها در قسمت سوم قرار گرفته‌اند که نشان دهنده عقب ماندگی عوامل اصلی توسعه در این شهرستان و کل کشور است.

در رابطه با زاویه α یا نیمساز نمودار در این شهرستان، باید گفت که چون میزان این زاویه حدود ۷۳ درجه است و از میزان متوسط یعنی ۴۵ درجه بیشتر است، نشان دهنده رشد شاخص‌های توسعه شهرستان ابهر نسبت به کل کشور است. لذا می‌توان نتیجه گرفت که روند تحولات شاخص‌های توسعه در شهرستان ابهر از کل کشور بیشتر بوده است.

همگانی (کد ۰۲۲)، تعداد حمام عمومی (کد ۰۲۴)، تعداد ایستگاه آتش نشانی کد (۰۲۵)، تعداد ماشین دفع زباله (کد ۰۲۶)، تعداد هتل (کد ۰۲۷)، تعداد بانک (کد ۰۲۸)، تعداد سینما (کد ۰۳۰)، تعداد واحدهای صنعتی (کد ۰۳۱) و تعداد شاغلین صنعتی (کد ۰۳۲) طی سالهای ۷۵-۸۵ کمتر از متوسط شاخص‌های شهرستان و کمتر از متوسط شاخص‌های کل کشور بوده است (قسمت سوم).

۴- درصد تغییرات در هیچ شاخصی در شهرستان زنجان طی سالهای ۷۵-۸۵ نه بالاتر از متوسط شهرستان و نه پایین‌تر از متوسط کل کشور بوده است. که در کل نشان می‌دهد این شهرستان در هیچ زمینه‌ای نه در شهرستان و نه در کل کشور رشدی بیشتر و کمتر از متوسط نداشته است (قسمت چهارم).

در مجموع باید گفت ۸۷٫۵ درصد از عوامل رشد و توسعه هم در شهرستان و هم در کشور رشد قابل قبولی نداشته و کمتر از متوسط بوده‌اند.

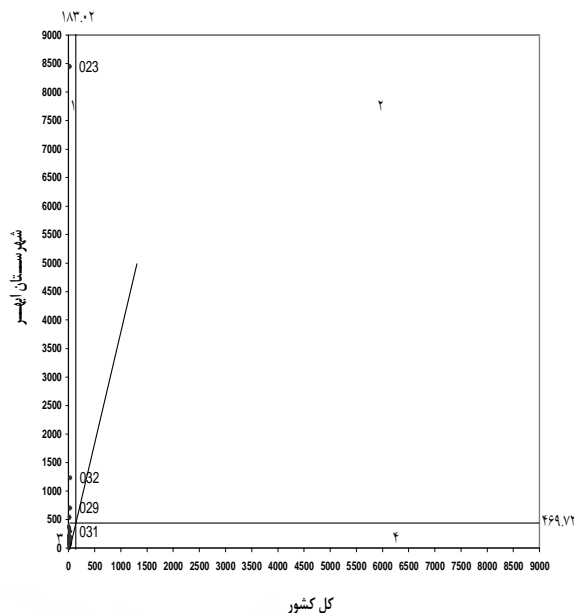
در رابطه با زاویه α یا نیمساز نمودار در این شهرستان، باید گفت که چون میزان این زاویه حدود ۵۵ درجه بوده و از زاویه α بیشتر است نشان دهنده رشد شاخص‌های توسعه شهرستان زنجان نسبت به کل کشور است. لذا می‌توان نتیجه گرفت که روند تحولات شاخص‌های توسعه در شهرستان زنجان از کل کشور تا حدودی بیشتر بوده است.

بررسی شاخص‌های مورد نظر در شهرستان ابهر

۱- همانگونه که در نمودار شماره ۲ نشان داده شده است درصد تغییرات در ۶ شاخص تعداد دبیرستان (کد ۰۴)، تعداد دندان پزشک (کد ۰۱۴)، تعداد مشترکین تلفن (کد ۰۲۱)، تعداد تلفن‌های راه دور (کد ۰۲۳)، تعداد کتابخانه (کد ۰۲۹) و تعداد شاغلین صنعتی (کد ۰۳۲) طی سالهای ۷۵-۸۵ بالاتر از متوسط شاخص‌های شهرستان و کمتر از متوسط شاخص‌های کشور بوده است (قسمت اول).

۲- درصد تغییرات در هیچ یک از شاخص‌ها از متوسط کل شهرستان و کشور بیشتر نبوده است (قسمت دوم).

نمودار (۲): نمودار طولی و عرضی ایزارد شهرستان ابهر و کل کشور

۰۹)، تعداد مراکز رادیولوژی (کد ۰۱۰)، تعداد مراکز فیزیوتراپی (کد ۰۱۱)، تعداد داروخانه (کد ۰۱۲)، تعداد پزشک (کد ۰۱۳)، تعداد دندان پزشک (کد ۰۱۴)، تعداد داروساز (کد ۰۱۵)، تعداد اداره پست (کد ۰۱۶)، تعداد دفتری پستی (کد ۰۱۷)، تعداد باجه پستی (کد ۰۱۸)، تعداد آژانس پستی (کد ۰۱۹)، تعداد صندوق پستی (کد ۰۲۰)، تعداد تلفن همگانی (کد ۰۲۲)، تعداد حمام عمومی (کد ۰۲۴)، تعداد ایستگاه آتش نشانی (کد ۰۲۵)، تعداد ماشین دفع زباله (کد ۰۲۶)، تعداد هتل (کد ۰۲۷)، تعداد بانک (کد ۰۲۸)، تعداد سینما (کد ۰۳۰) و تعداد واحدهای صنعتی (کد ۰۳۱) طی سالهای ۸۵-۷۵ کمتر از متوسط شاخص های شهرستان و کمتر از متوسط شاخص های کشور بوده است که نشان دهنده عدم رشد شاخص ها در شهرستان و در کل کشور می باشد. ضعف ساخت های توسعه در این شهرستان به خوبی در نمودار قابل مشاهده است (قسمت سوم).

۴- درصد تغییرات در هیچ شاخصی در شهرستان خدابنده، طی سالهای ۸۵-۷۵ نه بیشتر از متوسط شهرستان و نه کمتر از متوسط کل کشور بوده است که در کل نشان می دهد این شهرستان در هیچ زمینه ای نه در شهرستان و نه در کل کشور رشدی بیشتر و کمتر از متوسط نداشته است (قسمت چهارم). در رابطه با این شهرستان باید گفت که در این شهرستان نیز ۸۴٫۳۷ درصد از کل شاخص ها در قسمت سوم قرار گرفته اند که نشان دهنده عقب ماندگی عوامل اصلی توسعه در این شهرستان و کل کشور است.

در نمودار شماره ۳ همانگونه که مشاهده می شود زاویه α یا نیمساز نمودار حدود ۷۸ درجه است و چون این زاویه از حد متوسط ۴۵ درجه بیشتر است لذا می توان گفت که پیشرفت اقتصادی و رشد شاخص های توسعه در شهرستان خدابنده از کل کشور بسیار بیشتر بوده است.

بررسی شاخص های مورد نظر در شهرستان خدابنده

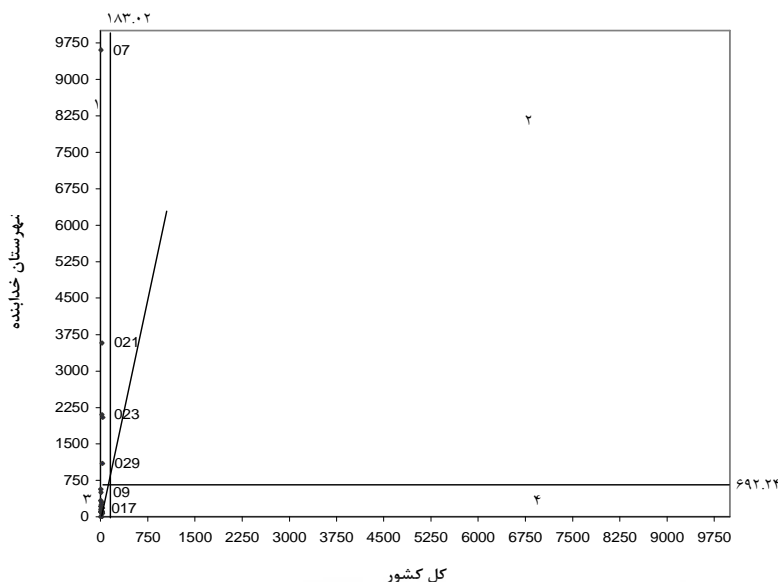
با توجه به نمودار شماره ۳ تحلیل شاخص ها در شهرستان خدابنده بدین ترتیب است:

۱- همانگونه که در نمودار شماره ۳ نشان داده شده است درصد تغییرات در شاخص های، تعداد تخت بیمارستانی (کد ۰۷)، تعداد مشترکین تلفن (کد ۰۲۱)، تعداد تلفن های راه دور (کد ۰۲۳)، تعداد کتابخانه (کد ۰۲۹) و تعداد شاغلین صنعتی (کد ۰۳۲) که در مجموع ۵ شاخص را شامل می شود طی سالهای ۸۵-۷۵ بالاتر از متوسط شاخص های شهرستان و کمتر از متوسط شاخص های کشور بوده است (قسمت اول).

۲- درصد تغییرات در هیچ یک از شاخص ها در مقایسه با میانگین شاخص های کل شهرستان و کشور بالاتر نبوده است (قسمت دوم).

۳- درصد تغییرات ۲۷ شاخص باقی مانده یعنی رشد جمعیت (کد ۰۱)، تعداد مدارس ابتدایی (کد ۰۲)، تعداد مدارس راهنمایی (کد ۰۳)، تعداد دبیرستان (کد ۰۴)، تعداد مراکز تربیت معلم (کد ۰۵)، تعداد بیمارستان (کد ۰۶)، تعداد مراکز بهداشتی (کد ۰۸)، تعداد آزمایشگاه تشخیص طبی (کد

نمودار (۳): نمودار طولی و عرضی ایزارد شهرستان خدابنده و کل کشور

نتیجه گیری

عقب ماندگی شهرستان و کل کشور نسبت به متوسط شاخص‌های توسعه یافتگی است، لذا باید شاخص‌های ذکر شده در اولویت سرمایه گذاری در شهرستان و کشور باشند. ۲- در قسمت سوم نمودار شماره ۲ (شهرستان ابهر) نیز ۲۶ شاخص مشاهده می‌شود که لازم است اولویت سرمایه گذاری هم در شهرستان و هم در استان در ارتباط با این شاخص‌ها صورت گیرد.

۳- در نمودار شماره ۳ (شهرستان خدابنده) نیز ۲۷ شاخص مشاهده می‌شود با توجه به اینکه در این نمودار نیز بیشترین شاخص‌ها در قسمت سوم قرار گرفته‌اند، و بیشتر آنها نیز جزء شاخص‌های اساسی توسعه محسوب می‌شوند باید بیشترین توجه از لحاظ سرمایه گذاری هم در شهرستان و هم در کشور به این موارد باشد.

۴- در ارتباط با قسمت اول نمودارها باید گفت که چون هر کدام از شاخص‌ها که در این قسمت واقع شده‌اند نشان دهنده‌ی عدم توجه به آنها در سطح کشور نسبت به شهرستان است، بنابراین اگر به قسمت شماره ۱ نمودارها دقت کنیم متوجه می‌شویم که تعدادی از شاخص‌ها باید در کل کشور مورد توجه قرار گیرند.

از آنجائی که استان زنجان یکی از استان‌های نزدیک به مرکز کشور محسوب می‌شود، علیرغم نزدیکی نسبی به پایتخت شاخص‌های اقتصادی و توسعه به اندازه کافی رشد نداشته است، لذا به نظر می‌رسد که ارتباطات متقابل در حیطه توسعه در کمترین حد خود بوده است. شاخص‌ها بازگو کننده این نکته هستند و ارتباط درونی و آن چیزی که در جغرافیا کلی نگری و دید سیستمی نامیده می‌شود کمتر به چشم می‌خورد (با توجه به نمودارها و نتایج به دست آمده). بر پایه این اصل مهم که تمام ویژگی‌های یک منطقه و مسیرهای توسعه و رشد آن در ماریپیچی از وابستگی‌های متقابل و در هم پیچیده‌اند. بنابراین علل عقب ماندگی و کم رشدی کل شهرستان‌ها را باید در عدم توجه به همین نکته دانست.

با توجه به نمودارهای ارائه شده در این پژوهش و نتایج به دست آمده، چند نکته مهم باید ذکر گردد:

۱- در قسمت سوم نمودار شماره ۱ (شهرستان زنجان) همانگونه که اشاره شد ۲۸ شاخص دیده می‌شود از آنجائی که فاکتورهایی که در این قسمت قرار می‌گیرند نشان دهنده

- ۵- در ارتباط با قسمت چهارم نمودارها همانگونه که نشان داده شده است هیچ شاخصی در این سه شهرستان در این قسمت قرار نگرفته است بنابراین لزوم توجه به هیچ کدام از شاخص‌ها در شهرستان نسبت به کل کشور احساس نمی‌شود و این امر برتری شهرستان‌های استان زنجان را از لحاظ امکانات نسبت به کل کشور نشان می‌دهد.
- ۶- در ارتباط با قسمت دوم نمودارها همانگونه که نشان داده شده است هیچ شاخصی در این قسمت قرار نگرفته است. که نشان دهنده آن است که هیچکدام از شاخص‌ها نه بالاتر از متوسط شاخص‌های شهرستان و نه بالاتر از متوسط شاخص‌های کشور بوده‌اند.
- به طور کلی از تمامی نمودارهای فوق چنین استنباط می‌شود که استان‌هایی مانند استان زنجان که از امکانات و استانداردهای رشد و توسعه کمتر بهره‌مند هستند و همچنین فاقد فاکتورهای زیربنایی توسعه، شکل و نمای این چنینی به خود می‌گیرند و اکثر فاکتورها جایگاهی غیر از قسمت سوم کسب نمی‌کنند، از شاخص‌های اصلی توسعه به دور بوده و نمی‌توان جهت رشد و پیشرفت انتظاری بیشتر از آن داشت. از کل نمودارها چنین استنباط می‌شود که باید با سرمایه‌گذاری‌های زیربنایی تا حد ممکن از وجود فاکتورها در قسمت سوم کم کرده و آنها را به قسمت دوم منتقل نمود. جایی که حتی یک فاکتور هم در این شهرستان‌ها در آن وجود ندارد. لذا باید با تلاش و همت مضاعف این امر را ممکن نمود تا آثار اجتماعی، فرهنگی، عمرانی و اقتصادی آن به بهترین شکل خود را نشان دهد.

پی‌نوشت:

1- Walter Isard

منابع و مآخذ:

- ۱- ابراهیم‌زاده، عیسی، محمد اسکندری ثانی و مرتضی اسمعیل نژاد (۱۳۸۹)، کاربرد تحلیل عاملی در تبیین الگوی فضایی توسعه و توسعه نیافتگی شهری - منطقه‌ای در ایران، مجله جغرافیا و توسعه، شماره ۱۷،
- ۲- ارمنان، سیمین (۱۳۸۶). طرح‌های توسعه روستایی، ناشر دانشگاه آزاد اسلامی واحد اسلام شهر، چاپ اول.
- ۳- آسایش، حسین (۱۳۸۵)، اصول و روشهای برنامه‌ریزی ناحیه‌ای، انتشارات پیام نور، چاپ هفتم
- ۴- آسایش، حسین و علیرضا استعلاجی (۱۳۸۲)، اصول و روشهای برنامه‌ریزی ناحیه‌ای، انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهر ری، چاپ اول
- ۵- ایزارد. والتر (۱۳۵۷)، روش‌های تحلیل منطقه‌ای، ترجمه داریوش کاظم زاده صمیمی، جلد اول،
- ۶- ایزدی، کاظم (۱۳۷۲)، مطالعه شبکه شهرهای مهم کشور، طرح کالبدی ملی ایران، نشریه شماره ۱۱ وزارت مسکن و شهرسازی.
- ۷- بختیاری، صادق، تحلیل مقایسه‌ای از توسعه صنعتی استانهای مختلف کشور، مجله پژوهشهای بازرگانی.
- ۸- پاپلی یزدی، محمد حسین و رجبی سناجروی، حسین (۱۳۸۲). نظریه‌های شهر و پیرامون، انتشارات ادارات فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ اول.
- ۹- تقوایی مسعود و علیرضا رضانی (۱۳۸۴)، تحلیلی بر روند تحولات شاخص‌های توسعه در شهرستان‌های استان چهارمحال و بختیاری، مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان، جلد هجدهم، شماره ۱،
- ۱۰- یروند، عبدالله (۱۳۶۷). توسعه اقتصادی - مجموعه عقاید، انتشارات مولوی، چاپ سوم، تهران.
- ۱۱- حسین زاده دلیر، کریم (۱۳۸۴)، برنامه ریزی ناحیه‌ای، انتشارات سمت، چاپ چهارم،
- ۱۲- روزبهان، محمود (۱۳۷۸). مبانی توسعه اقتصادی، انتشارات تابان.
- ۱۳- یاری، کرامت ... و جلالیان، اسحاق (۱۳۸۷). مقایسه‌ی شهرستان‌های استان فارس براساس شاخص‌های توسعه ۷۵-۱۳۵۵، جغرافیا و توسعه، شماره ۱۱.
- ۱۴- سالنامه آماری سال ۱۳۷۵ استان زنجان
- ۱۵- سالنامه آماری سال ۱۳۸۵ استان زنجان
- ۱۶- سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۷۵ استان زنجان
- ۱۷- شیعه، اسماعیل (۱۳۸۱). مقدمه‌ای بر مبانی برنامه ریزی شهری، مرکز انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران، چاپ ۱۲.
- ۱۸- فی، زهره (۱۳۸۲). اسلام و توسعه، به اهتمام نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه شهید بهشتی، ناشر دفتر نشر معارف، چاپ اول.

فصلنامه جغرافیا و مطالعات محیطی - سال اول - شماره سه - بهار ۱۳۸۹

۱۹- کلاتری، خلیل (۱۳۸۱). برنامه‌ریزی و توسعه منطقه‌ای،
انتشارات خوشبین.

۲۰- هال، پیتر (۱۳۸۱). برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، مترجم
جلال تبریزی، انتشارات پردازش و برنامه‌ریزی، چاپ اول.

21-www.irimo.ir/farsi

